

СПб.: Речь, 2002. – 480 с.

6. Heider F. The psychology of interpersonal relations. – N. Y.: Wiley, 1958. – X, 322 p.

7. Mischel W. Personality and assessment. — N. Y.: Wiley, 1968.

8. Mischel W. On the future of personality measurement. – American psychology, 1977, v. 32, no. 4, p. 246–254.

УДК 159.9

Злотніков А. Л., к. психол. н., начальник науково-дослідної лабораторії Харківського університету повітряних сил ім. Івана Кожедуба;

Приходько Д. П., к. психол. н., старший викладач кафедри психології та педагогіки Харківського університету повітряних сил ім. Івана Кожедуба

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ПОТРЕБУ В ПІДВИЩЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ НАДІЙНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

У даній роботі відображені основні соціально-психологічні детермінуючі чинники, що визначають необхідність підвищення професійної і функціональної надійності військових фахівців при підготовці до дій у складі миротворчих підрозділів. Визначені інформаційні, операційні, тимчасові, організаційні, професійні і фізіологічні детермінанти професійної і функціональної надійності. Виділені критерії оцінювання надійності по ознаках ціни помилки діяльності військових фахівців.

Ключові слова: професійна надійність, функціональна надійність, соціально-психологічеські детермінанти, ціна помилки.

В данной работе отражены основные социально-психологические детерминирующие факторы, определяющие необходимость повышения профессиональной и функциональной надежности военных специалистов при подготовке к действиям в составе миротворческих подразделений. Определены информационные, операционные, временные, организационные, профессиональные и физиологические детерминанты профессиональной и функциональной надежности. Выделены критерии оценивания надежности по признакам цены ошибки деятельности военных специалистов.

Ключевые слова: профессиональная надежность, функциональная надежность, социально-психологические детерминанты, цена ошибки.

Постановка проблеми. Вважаємо, що результати вивчення соціально-психологічних детермінант, які обумовлюють потребу в підвищенні надійності професійної діяльності військовослужбовців, суттєво впливатимуть на відпрацювання методичних рекомендацій щодо підготовки кандидатів для участі у різноманітних миротворчих операціях. Однією з цих проблем є вивчення проблеми професійної та функціональної надійності фахівця для своєчасного прогнозування та попередження різноманітних дезадаптивних нервово-психічних станів, що з високою ймовірністю можуть виникати у складних умовах діяльності.

У даному напрямку нами виконуються такі науково-дослідні роботи:

- «Прогнозування та умови забезпечення психологічної надійності професійної діяльності військовослужбовців під час виконання миротворчих операцій» (шифр «Прогнозування») на базі науково-дослідної лабораторії наукового центру повітряних сил Харківського університету повітряних сил імені Івана Кожедуба;

- «Методики діагностування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів» (шифр «Діагностування») на базі науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України.

У межах цих робіт важливим завданням є аналіз теоретико-методологічних досліджень, наукових праць і публікацій із проблематики науково-дослідної роботи, вивчення сучасних підходів до визначення соціально-психологічних детермінант, які забезпечуватимуть надійність професійної діяльності військовослужбовців та впливатимуть на формування їх психологічної готовності до виконання миротворчих завдань.

Завдання дослідження:

- по-перше, вивчення соціально-психологічних детермінант, які обумовлюють потребу в підвищенні надійності професійної діяльності військовослужбовців у ході виконання службових завдань у складі миротворчих підрозділів;

- по-друге, теоретичний аналіз проблеми професійної та функціональної надійності фахівця та надання практичних рекомендацій щодо своєчасного прогнозування та попередження різноманітних дезадаптивних нервово-психічних станів.

Виклад основного матеріалу. Складний вид професійної діяльності, якою є військова служба, висуває жорсткі вимоги до кожного фахівця. Висока вартість підготовки кваліфікованих фахівців, ряд соціально-демографічних та інших факторів обумовлюють підвищені вимоги до їх професійного довголіття та надійності.

Проблема професійної та функціональної надійності фахівця потребує особливої уваги і для своєчасного прогнозування та попередження різноманітних дезадаптивних нервово-психічних станів, що з високою ймовірністю можуть виникати у складних умовах діяльності.

Дезадаптивні нервово-психічні стани в контексті сучасної психологічної науки і нашого дослідження, об'єктом якого є працездатні особи, ми розглядаємо як частину більш загального поняття – «граничний функціональний стан» [1; 4; 13]. При цьому, виходячи із сучасних уявлень про формування функціональних станів, вони можуть бути класифіковані за надійністю та ціною діяльності, ступенем напруження регуляторних механізмів гомеостазу, адекватністю відповідної реакції організму вимогам діяльності, що виконується [6; 8].

На підставі ціни та надійності професійної діяльності В. С. Новиков і В. Ю. Чепрасов [9] поділяють усі функціональні стани на дві великі групи – допустимі (тобто «дозволені», наприклад, втома, емоційне напруження) та недопустимі («заборонені», наприклад, перевтома, емоційне або нервово-психічне перенапруження).

Залежно від ступеня напруження регуляторних механізмів гомеостазу розрізняють нормальні, граничні й патологічні функціональні стани. У цій класифікації присутні, головним чином, не діяльнісні категорії (ціна, надійність), а такі, як гомеостаз, здоров'я та хвороба. При цьому ми дотримуємося думки П. К. Анохіна [2; 3] і розглядаємо гомеостаз як сукупність скоординованих реакцій, які забезпечують підтримання або відновлення сталості внутрішнього середовища організму.

Виходячи з такого підходу, до нормальних функціональних станів слід віднести ті, при яких зберігається заданий рівень діяльності, а її психофізіологічна ціна не перевищує можливостей гомеостазу.

При патологічних функціональних станах необхідна професійна надійність не забезпечується, а її ціна перевищує можливості гомеостазу. Граничні функціональні стани характеризуються зниженням професійної та функціональної надійності або неадекватністю їх ціни параметрам гомеостазу. Ці стани є за своєю суттю перехідними, які свідчать про наявність дезадаптації [1; 12].

О. Ю. Александровський [1] і О. Г. Маклаков [5] зазначають, що основу формування та розвитку граничних функціональних станів складають порушення діяльності регуляторних механізмів, які тривалий час можуть не позначатися на працездатності. У цьому зв'язку граничні функціональні стани можуть бути допустимими (адаптивними) й недопустимими (деадаптивними) [14].

Отже, дезадаптивні нервово-психічні стани варто розглядати як граничні донозологічні функціональні стани з ознаками динамічного розузгодження та вираженим порушенням систем гомеостатичного регулювання.

До подібних (але не тотожних) понять належать, насамперед, нервово-психічні захворювання, нервово-психічні розлади, нервово-психічні порушення. Перші з них містять досить широке коло чітко позначених нозологічних форм захворювань психоневрологічного та психіатричного плану. Другі – нервово-психічні розлади – містять нозологічні форми захворювань переважно гострого психогенного генезису (наприклад, неврози, неврастенії, психози та психопатії).

Щодо терміну «нервово-психічні порушення», то він, на наш погляд, характеризує ступінь та характер тих чи інших змін нервово-психічної сфери людини, які можуть мати як стійкий (при захворюваннях), так і зворотний (при нервово-психічних станах) характер.

На думку науковців, нервово-психічні порушення нерідко розпочинаються з нервово-психічної нестійкості. Під цим терміном слід розуміти схи-

льність особистості до зривів діяльності нервової системи при фізичному та психічному напруженні [11]. Нервово-психічна нестійкість характеризується змінами психічних станів, які при психічних, емоційних, а нерідко й фізичних навантаженнях порушують раціональну, адекватну поведінку. Іншими словами, це означає, що поведінка людини перестає відповідати ситуації.

Причинами виникнення нервово-психічної нестійкості можуть бути чинники (психогенні), які шкідливо впливають на психіку. До таких чинників слід віднести: невдачі на службі; ситуації, які сприймаються як небезпечні для життя і здоров'я; втому; конфлікти; низьку професійну компетентність; незадовільну навченість; особистісно-сімейні психотравмуючі чинники (хвороби або смерть близьких людей, проблеми в сім'ї тощо). Крім цього, чинниками, які сприяють виникненню нервово-психічної нестійкості можуть бути раніше перенесені важкі хвороби, травми, алкогольна та інші види інтоксикацій, тривалі емоційні навантаження. Однак при цьому потрібно завжди враховувати індивідуально-психологічні особливості особистості.

Ознаками нервово-психічної нестійкості є: поява втоми при звичайному навантаженні; зниження, послаблення чи погіршення пам'яті; відчуття важкості в голові чи головний біль; гальмування мислення; роздратованість або гнів; погіршення чи втрата апетиту; сонливість протягом дня та безсоння вночі; поганий настрій; зниження контролю над емоціями аж до втрати контролю за своїми діями; злостивість і малодушність, погане загальне самопочуття.

Важливо звернути увагу на те, що початок нервово-психічного захворювання може виявитися раптово, минаючи стадію нервово-психічної нестійкості. У таких випадках спостерігаються характерні зміни в поведінці людини та вияви рис, які до цього людині були не властиві. Так, наприклад, спокійна, врівноважена людина стає неспокійною, безпричинно поквалливою; весела, доброзичлива – сумною та злою; скромна, непомітна – нахабною та нав'язливою.

Дуже важливо звернути увагу на те, щоб військовий фахівець через свої індивідуально-психологічні особливості не був схильний до періодичної появи негативного емоційного стану, який дослідники називають «феноменом згорання» [7]. Цей стан характеризується душевною та фізичною втомою, втратою фахівцем віри у свої сили й, як наслідок, віри у те, що він здатний виконати завдання. Причинами виникнення «феномену згорання» можуть бути: внутрішньоособистісний конфлікт, гострий психологічний стрес, гостра або хронічна фрустрація. При цьому слід враховувати, що якщо фрустрація в основному відображає зовнішні труднощі, з якими може зіткнутися військовий фахівець, то конфлікт більше стосується його внутрішнього світу. Переживання «феномену згорання» може спричинити те, що замість ефективного виконання завдання людина припускатиметься помилок і діятиме непродуктивно.

Крім того, подразники інформаційно-семантичного генезису, формуючи усвідомлення у фахівця специфічності виконуваних ним обов'язків, можуть стати потужним індуктором психоемоційного стресу та сприяти вираженню зниженню професійної і функціональної надійності спеціаліста. Внаслідок цього можуть спостерігатися різні зтяжні несприятливі психічні стани: емоційне напруження, депресія, тривога, іноді страх, які поступово можуть набувати характеру стійких психопатологічних порушень – від невротоподібних до стійких депресивних та інтелектуально-мнестичних розладів з обмеженням професійної працездатності, порушенням соціальної адаптації.

Несприятливі чинники життєдіяльності при високій нервово-психічній напруженості праці можуть сприяти розвиткові нервово-психічного стомлення й астенизації. Стомлення, у свою чергу, може поєднуватися зі зростанням дратівливості й емоційної лабільності, що сприятиме розвитку дезадаптивних нервово-психічних станів [10].

На поведінковому рівні дезадаптивні нервово-психічні стани характеризуватимуться різким дисбалансом функцій багатьох органів і систем організму людини з порушенням їх координації. Це призведе, у першу чергу, до втрати складних, недостатньо закріплених та нещодавно набутих навичок і психічних функцій, що негативно відобразиться на працездатності [1; 4].

У осіб із дезадаптивними нервово-психічними станами переважатимуть переживання загрози для здоров'я, похмурі передчуття [1]; загостриться чутливість, з'явиться емоційна нестриманість [8]; послабне вольовий контроль поведінки, знизиться самоорганізація [4]; з'явиться схильність до панічних настроїв та депресії [1]; порушаться міжособистісні контакти, товариські взаємини; з'являться різноманітні психосоматичні скарги (біль у серці, тремтіння кінцівок, погіршення координації рухів, порушення сну) [15].

Аналіз психологічних досліджень, вивчення практики діяльності військ дозволили серед основних соціально-психологічних детермінант, що із великою ймовірністю можуть знижувати професійну та функціональну надійність військового фахівця, визначити їх види.

I. Інформаційні детермінанти:

а) семантичні (сміслові):

- 1) значна суб'єктивна складність завдань;
- 2) висока відповідальність;
- 3) небезпечність ситуації;
- 4) недостатній контроль за ситуацією;
- 5) невизначеність (невідомість) оперативної ситуації;
- 6) непередбаченість розвитку ситуації;
- 7) частковий або повний неуспіх у діяльності;
- 8) суперечливість інформації;

б) операціональні:

- 1) дефіцит інформації;
- 2) надлишковість інформації;
- 3) значний обсяг інформації;
- 4) низька ймовірність появи значущої інформації;
- 5) порушення ритму надходження інформації;

в) часові:

- 1) дефіцит часу;
- 2) значна тривалість впливу службового навантаження;
- 3) аритмічність подання інформації;
- 4) високий темп надходження інформації;
- 5) невизначеність часу (раптовість) надходження інформації;

г) організаційні:

- 1) низька об'єктивна ймовірність надходження інформації, об'єктивна невизначеність моменту надходження інформації;
- 2) невірний вибір необхідної інформації;
- 3) відвернута увага;
- 4) об'єктивна складність завдання.

II. Суб'єктивні детермінанти:

а) моральні:

- 1) недисциплінованість;
- 2) безвідповідальність;
- 3) недбалість тощо;

б) професійні:

- 1) низький рівень знань;
- 2) недоліки в розвитку навичок та вмінь;
- 3) відсутність необхідного досвіду роботи;

в) фізіологічні:

- 1) зниження резервів організму в результаті гострих і хронічних захворювань;
- 2) несприятливі функціональні стани (втома, роздратування тощо);
- 3) незадовільний рівень чутливості аналізаторів тощо;

г) психологічні:

- 1) низька або надмірно висока мотивація діяльності;
- 2) недоліки в розвитку професійно важливих психічних якостей;
- 3) несприятливі особливості людини та психічні стани.

III. Супутні детермінанти:

а) в організації служби:

- 1) нераціональний режим служби та відпочинку;
- 2) надмірне службове навантаження;
- 3) неадекватна оцінка діяльності й оплати праці;
- 4) недоліки у професійному відборі;

б) в умовах служби:

- 1) несприятливий психологічний клімат у підрозділі;
- 2) недостатня міжособистісна сумісність та згуртованість групи;
- 3) міжособистісні конфлікти;
- 4) загроза власному життю й життю близьких.

Слід також зазначити, що військовий фахівець в ході його безпосереднього бойового використання може по-різному переживати ситуації невідомості:

- ситуація може бути непередбаченою з точки зору можливості або моменту появи, сили впливу тощо;
- для попередження чи ліквідації загрози ситуація може вимагати значного обсягу знань, відсутніх у фахівця;
- ситуація може виявитись настільки складною, що фахівець виявиться неспроможним адаптувати до неї свою когнітивну систему.

Вивчення практики навчально-бойової діяльності частин та підрозділів ЗС України, досвіду психологічного забезпечення діяльності військ у миротворчих та антитерористичних операціях дозволило встановити, що основу професійної надійності особового складу складають, щонайменше, три рівні:

- психофізіологічний (працездатність, здоров'я);
- соціально-психологічний (усталеність, сумісність, спрацьованість);
- соціально-моральний (сформованість системи моральних цінностей).

Оцінним чинником ступеня професійної надійності є помилкові дії особового складу в ході виконання певних завдань діяльності. Ціна помилки професіонала-військовослужбовця є незмірно вищою, ніж представника будь-якої цивільної професії. Саме тому в сучасних умовах вкрай необхідним є вивчення помилкових дій особового складу з метою прогнозування форми поведінки конкретного спеціаліста в умовах стрес-факторів ризико-небезпечної ситуації.

Для цього необхідно виділити сукупність ознак, що характеризують види помилок особового складу й умови їхнього прояву у практичній діяльності, причини виникнення, наслідки, а також інші чинники, які відбивають різні рівні аналізу помилок даної військової спеціальності та формують конкретну структуру їхньої класифікації.

Багатомірність аналізу та класифікації помилок обумовлюється, на наш погляд, двома причинами:

- по-перше, сформованим останніми роками поглядом на помилку як на результат порушення діяльності та предмет вивчення тих процесів, що регулюють діяльність і в деяких випадках спричиняють появу негативних (помилкових) результатів;
- по-друге, виникнення помилок у фаховій діяльності особового складу є, як правило, результатом не тільки порушення встановлених норматив-

но-правовими документами вимог до даної професії, але й прояву, взаємодії професійних, психологічних, фізіологічних і інших компонентів забезпечення як усієї діяльності, так і окремих бойових дій.

Основою для практичного вивчення професійної надійності особового складу має служити класифікація й аналіз помилок за ознаками їхнього прояву в зовнішній структурі діяльності з погляду конкретного виду службової задачі, етапу й умов її виконання, режиму діяльності і порушень у порядку послідовності і кінцевому результаті її виконання.

Для обґрунтування рекомендацій щодо підвищення професійної надійності особового складу важливе значення, на наш погляд, матимуть вивчення та класифікація помилок за ознаками їхнього прояву у внутрішній структурі діяльності. Систематизація помилок за даною ознакою має передбачати їхній розподіл у зв'язку зі змінами у спрямованості особистості, а також у функціонуванні пізнавальних процесів і психомоторики.

З погляду внутрішньої структури діяльності, певну складність, особливо у практичному плані, становить розмежування помилки та її причини. Розбіжності у трактуванні понять причинності помилок, однобічний погляд на фахівця як головного «джерела» й «винуватця» виникнення помилок, повільне впровадження у практику роботи кадрових органів, служб психологічного забезпечення принципів системного вивчення причин помилкових дій істотно ускладнюють роботу зі створення та впровадження новітніх ефективних психотехнологій для їхньої профілактики.

Оцінку професійної надійності фахівця доцільно надавати з позицій урахування як індивідуальних особливостей конкретної людини, так і групових характеристик контингенту спеціалістів певного виду діяльності.

За сполученням даних компонентів (індивідуального і групового) можливо визначити час і місце виникнення, особливості розвитку й наслідок порушень у професійній діяльності особового складу. При цьому можна також створити й класифікацію причин:

- головна причина порушень у професійній діяльності фахівця;
- безпосередня причина порушень у професійній діяльності фахівця;
- провокуюча причина порушень;
- супутня причина порушень.

Вплив індивідуальних особливостей на професійну надійність можна спостерігати тільки в конкретних умовах служби при наявності, розвитку, прояві несприятливих індивідуальних особливостей, професійно значущих для конкретного виду діяльності якостей і функцій (див. табл. 1).

З наведеного вище дослідницького матеріалу можна зробити висновок, що поняття професійної надійності характеризує фахівця за кінцевим результатом його службової діяльності, а поняття функціональної надійності відбиває функціональну забезпеченість цієї діяльності й визначає ступінь усталеності та адекватності реакцій організму в конкретних умовах її здійснення.

**Класифікація причин помилкових дій військових фахівців
на основі їх індивідуальних особливостей**

Соціально-моральні якості	моральна неусталеність; низька цілеспрямованість; недостатність почуття колективізму; недисциплінованість; нещирість.
Професійні якості	низький рівень знань; недоліки в розвитку навиків та умінь; відсутність або недостатність професійного досвіду; непідготовленість щодо використання спеціальних прийомів підтримки працездатності; недостатнє прагнення щодо досконалості професійної майстерності.
Психологічні особливості	несприятлива спрямованість на конкретну діяльність; низька установка на виконання конкретного завдання; недоліки у розвитку професійно важливих психічних процесів; несприятливі особливості особистості (недобросовісність, брехливість, тривожність та ін.); несприятливі психічні стани.
Фізіологічні особливості	розвиток гострих або загострення хронічних захворювань; несприятливі функціональні стани (стомлення, нервово-психічне напруження, монотонія, ситуаційні психогенії та ін.); зниження чутливості аналізаторів; порушення біологічних ритмів.
Фізичний розвиток	недоліки у розвитку сили, витривалості, спритності, швидкості; несприятливі індивідуальні антропометричні особливості.

Складність аналізованої проблеми виявляється в тому, що у реальних ситуаціях стан військового фахівця визначається одночасним впливом цілого ряду як пов'язаних між собою, так і незалежних стрес-факторів службової діяльності.

Отже, вивчення особистісних особливостей, які визначають індивідуальні поведінкові реакції і психічні стани, що впливають на ефективність діяльності особового складу, на сьогодні є одним із напрямків забезпечення надійності.

Висновки. Досягнення безпомилкового та своєчасного виконання дій і діяльності у цілому є результатом нормального, здорового функціонування різних підсистем організму та психіки людини. Джерела психічної ненадійності можуть бути пов'язані з: помилками у протіканні тих чи інших психічних процесів; порушеннями в саморегуляції психічних станів; недостатнім розвитком певних рис особистості.

Поняття «функціональна надійність» означає властивість функціональних систем людини забезпечувати її динамічну стійкість у виконанні професійного завдання протягом певного часу із заданою якістю. Подібна властивість виявляється в адекватному вимогам діяльності рівні розвитку професійно значущих психічних і фізіологічних функцій і механізмів їх регуляції у нормальних і екстремальних умовах.

Проблема функціональної надійності конкретного фахівця ґрунтується на вивченні таких її аспектів, як стійкість професійно значущих психологічних і фізіологічних якостей і функцій людини, її працездатності, впливу змінених функціональних станів і організації діяльності (режимів, навантажень тощо) на її робочі показники, значення індивідуально-психологічних характеристик особистості для формування і збереження професійної надійності та ін.

Професійна надійність характеризує фахівця за кінцевим результатом його службової діяльності, а поняття функціональної надійності відбиває функціональну забезпеченість цієї діяльності і визначає ступінь усталеності й адекватності реактивності організму в конкретних умовах діяльності.

Складність аналізованої проблеми виявляється у тому, що у реальних ситуаціях стан військовослужбовця визначається одночасним впливом цілого ряду як пов'язаних між собою, так і незалежних стрес-факторів діяльності.

У зв'язку із цим, проблема прогнозування, оцінки та контролю за професійною та функціональною надійністю військових фахівців залишається на сьогодні однією з найбільш важливих та актуальних науково-практичних проблем психологічної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александровский Ю. А. Пограничные психические расстройства / Ю. А. Александровский. – М.: Зевс, 1997. – 570 с.
2. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем / П. К. Анохин. – М.: Медицина, 1975. – 447 с.
3. Анохин П. К. Узловые вопросы теории функциональной системы / П. К. Анохин. – М.: Наука, 1980. – 289 с.
4. Курпатов В. И. Профилактика, лечение и реабилитация психогенно-обусловленных расстройств у плавсостава ВМФ: автореф. дис. на соискание уч. степени. канд. мед. наук / В. И. Курпатов. – СПб.: ВМедА, 1994. – 42 с.

5. Маклаков А. Г. Основы психологического обеспечения профессионального здоровья военнослужащих: дис... д-ра психол. наук. – 19.00.09 / А. Г. Маклаков. – СПб., 1996. – 393 с.

6. Медведев В. С. Проблемы професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / В. С. Медведев. – Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1996. – 192 с.

7. Моховиков А. Н. Телефонное консультирование / А. Н. Моховиков // Украинский научно-исследовательский институт проблем молодежи. – К., 1994. – 191 с.

8. Новиков В. С. Физиология экстремальных состояний / В. С. Новиков, В. В. Горанчук, Е. Б. Шустов. – СПб.: Наука, 1998. – 244 с.

9. Новиков В. С. Функциональные состояния летчика: [учебное пособие]. / В. С. Новиков, В. Ю. Чепрасов. – СПб.: ВМедА, 1993. – 48 с.

10. Новиков В. С. Коррекция функциональных состояний при экстремальных воздействиях / В. С. Новиков, В. В. Горанчук, Е. Б. Шустов. – СПб.: Наука, 1998. – 544 с.

11. Основы загальної психології / [ред. С. Д. Максименко]. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 256 с.

12. Самойлик А. В. Формирование психологической готовности сотрудников органов внутренних дел к профессиональной деятельности в условиях пресечения преступлений террористического характера: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / А. В. Самойлик. – Краснодар, 2003. – 210 с.

13. Сороко С. И. ЭЭГ-маркеры нервно-психических нарушений и компьютерная диагностика / С. И. Сороко, Г. В. Сидоренко. – Бишкек: «Илим», 1993. – 170 с.

14. Чебыкин А. Я. Проблема эмоциональной устойчивости / А. Я. Чебыкин. – Одесса: Южноукраинский педагогический университет им. К. Д. Ушинского, 1995. – 195 с.

15. Яковлев Г. М. Резистентность, стресс, регуляция / Г. М. Яковлев, В. С. Новиков, В. Х. Хавинсон. – Л.: ЛГУ, 1990. – 238 с.

УДК 59.9:378(075.8)

Іванова Н. Г., к. психол. н., доцент, докторант Національної академії Служби безпеки України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті проаналізовані основні психологічні детермінанти процесу підготовки фахівців до діяльності в екстремальних умовах. Виділено рівні відповідності співробітника вимогам діяльності. Розглянуто професійно важливі якості і їх групи. Визначені основні компоненти підготовки до екстремальної діяльності.